

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ*
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2022

A kutató neve	
Sági György	
A kutatás témája	
A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye története Grösz József érsek idejében (1943–1961): Az érsekségre és a főpásztorra vonatkozó vatikáni források feltárása, egyúttal vizsgálata magyar-szentszéki viszonylatban	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Olaszország (Vatikán)
intézmény(ek)	Vatikáni Apostoli Levéltár (Archivio Apostolico Vaticano – AAV) Államtitkárság Történeti Levéltára (Segreteria di Stato Sezione per i Rapporti con gli Stati Archivio Storico – ASRS AA.EE.SS.)
A kutatás ideje	
2022. szeptember 30. – 2022. november 29.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
Vatikáni kutatásaim homlokterében XII. Piusz pápa (1939–1958) pontifikátusának a közelmúltban kutathatóvá vált iratanyagainak feltárása állt. Különös tekintettel az 1943-tól kezdődő időszak dokumentumaira koncentráltam, tekintve, hogy tervezett disszertációm (PPKE BTK) témája a Grösz József érsek (1943–1961) alatti Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye története. Ezen kívül azonban tágabb viszonylatban is áttekintettem az anyagot. Röviden az alábbiakban összegzem, hogy mely intézményben konkrétan milyen forrásanyagokat vizsgáltam, tártam fel kutatásom során. I) <u>Vatikáni Apostoli Levéltár</u> Általános bevezető: A Vatikáni Apostoli Levéltárban tételszinten áttekintettem XII. Piusz pápa beszédeit, közülük a magyar vonatkozásúakat különös figyelemmel. Mindezekről listát is készítettem. A belgrádi apostoli nunciatura iratanyagát is tételszinten átnéztem, listában összesítettem magamnak az ezekben lévő magyar vonatkozású, elsősorban a Bácskával és Budanovich Lajos apostoli kormányzó működésével összefüggő dokumentumokat, melyek a Kalocsa-	

* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül közzétételre az ösztöndíj adományozójának honlapján.

Bácsi Főegyházmegye elszakított területének történetéről szolgálnak információkkal. Joseph Patrick Hurley nunciaturai régens iratait külön is átnéztem. A levéltárban sikerült Grösz József 1943-as kinevező bullájának gépelt változatát is tanulmányoznom, melynek Kalocsán csak egy kivonatolt gépelt változata maradt meg. Ezen felül Grösz érsek és a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye vonatkozásában a bécsi nunciaturai iratanyagban meglévő dokumentumokat is volt szerencsém tanulmányozni. Egyéb fontos magyar vonatkozású iratokat is áttekintettem a bécsi anyagban. Ezek között, pl. a bécsi nuncius tevékenységét az 1956-os forradalom és szabadságharc idején, miként igyekezett tájékozódni, és tájékoztatni a pápai Államtitkárságot, a magyar menekülteket segíteni. A bécsi anyag tekintetében a későbbiekben szeretném folytatni a kutatást. A Vatikáni Apostoli Levéltár bécsi nunciaturai dokumentumai kapcsán leszögezhető, hogy nagymennyiségű magyar vonatkozású anyag áll rendelkezésre. Összességében az a kép bontakozik ki, hogy mintha a bécsi nunciatura látta volna el az ekkor hiányzó budapesti nunciatura szerepét is.

Gyakorlati észrevételek, kutatási tapasztalatok:

1) Belgrádi Apostoli Nunciatura és régensének iratai

A fond az Apostoli Szentszék belgrádi nunciaturájának ügyviteli iratait, levelezését az Államtitkársággal és a helyi egyházi és világi szervekkel foglalja magában a II. világháborút követő bő egy évtizedben, amíg meg nem szűnt a diplomáciai kapcsolat a felek között. Ez 40 doboznyi iratot foglal magában. Továbbá megtalálhatóak itt a nunciatura vezetését ellátó Joseph P. Hurley és Silvio Oddi iratai is rendezve. Előbbinek külön bontva 17 dobozban az iratai. Az iratok a dobozokon/raktári egységeken (busta) belül iratkötegekbe (fascicolo), azon belül pedig darabszinten, időrendben vannak rendezve. A Bácska és Bánát vonatkozásában, tehát összességében a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye elszakított déli területeinek egyháztörténete, egyházmegye-története szempontjából számos dokumentum maradt fenn a fondban, mely az ottani működésre, állapotokra szolgál információul.

2) XII. Piusz pápa (Eugenio Pacelli) beszédei

Egyaránt találhatóak itt különféle protokoláris, diplomáciai és egyéb vallási rendezvényeken (pl. budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus), különféle szertartásokon, évfordulók, kanonizációk alkalmával elhangzott, a bíborosi kollégium, a svájci gárda, a pápai nemesi testőrség, zarándokcsoportok előtt megtartott beszédek, valamint különféle világpolitikai eseményekre adott, nagy nyilvánosság előtt megtartott reflexív beszédek, felszólalások (pl. 1956-os forradalom és szabadságharc). Az ebben a fondban lévő 1. raktári egység 1907-től pápává választásáig tartalmazza a beszédeit – gyakran sajátkezűleg írt, javításokkal teletűzdelt – kéziratát, máskor gépelt oldalakról beszélhetünk – kézzel írt korrekciókkal kiegészítve. 1939-től évente kerültek egy-egy raktári egységbe a beszédek. Időrendben követik egymást. Az utolsó, 22. bustában a dátum megjelölése nélkül fennmaradt beszédek találhatóak 1907–1957 közötti időszakból.

3) Apostoli Kancellária: püspöki kinevező bullák

A fond az Apostoli Szentszék püspöki kinevezésekkel kapcsolatos bulláinak géppel írt leiratait tartalmazza. Ezekből két iratköteget írtam át szövegszerkesztőbe: Grösz József és Bárd János bulláinak szövegét. Az érsek tekintetében fontos megemlíteni, hogy a bulla Magyarországon nem maradt fenn, annak csak egy géppel írt kivonatolt változata található meg Kalocsán. A raktári egységben időrendben találhatók az egyes kinevezések

iratai. Ezek közül egyben egész bustákat nem lehet kikérni a nagy terjedelem miatt, csupán az egyes személyek szerinti nyilvántartás alapján rendezett fascicolókat.

4) Bécsi Apostoli Nunciatura és a nuncius iratai

A fond magában foglalja a Giovanni Battista Dellepiane bécsi apostoli internuncius, majd nuncius hivatali iratait, többek között levelezését és táviratait a pápai Államtitkársággal, egyházi- és világi hatóságokkal. Jelentős iratmennyiség található a fondban, mely magyar vonatkozású. Általánosságban és gyakorlati szempontból is a bécsi pápai diplomata útján folyt az Apostoli Szentszék tájékozódása, a magyar egyház és állam irányában való ügyintézés. A raktári egységben időrendben találhatók az egyes iratok. Mivel a fond mutatójának (indice) végleges változata még nem áll rendelkezésre, annak a levéltárosok számára meglévő pillanatnyi változatát tudtam csak áttekinteni, az alapján elsősorban a Grász érsekkel összefüggésben lévő tételeket megtekinteni. Ezen kívül az 1956-os forradalom és szabadságharcral összefüggő részekbe tudtam még belenézni, mely a nuncius tájékozódását, magyar menekültek bécsi fogadását és a pápai Államtitkárság tájékoztatását összefoglaló dokumentumokat tartalmazta.

II) Államtitkárság Történeti Levéltára

Általános megjegyzések:

A pápai Államtitkárság Történeti Levéltárában a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetével és Grász József tevékenységével összefüggő iratok feltárása állt vizsgálatom előterében. Többek között Glattfelder Gyula és Grász kalocsai kinevezésének kutatható iratait tekintetem át, ezen események háttérét. Továbbá itt is vizsgáltam a bácskai vonatkozású iratokat mind a magyar, mind a jugoszláv iratsorozatban. A magyar iratanyagban különös figyelmet szenteltem az Apostoli Szentszéknek a magyar zsidóság érdekében tett 1944/1945-ös lépéseit tartalmazó tételeinek az áttanulmányozására. Igyekeztem a digitálisan kutatható iratanyag valamennyi tételét átnézni.

1) XII. Piusz pápa pontifikátusának iratai

A fond két részből áll, ezen belül a magyar világi és egyházi hatóságoktól, valamint a budapesti apostoli nunciaturáról az Apostoli Szentszékhez beérkező iratokat, leveleket és táviratokat egyéb dokumentumokat foglalják össze tematikus elrendezéssel az egyes sorozaton (Seria Ungheria) belül bontva. Ezen felül egyéb magyar vonatkozású iratok is ide lettek rendezve, melyek más szentszéki diplomáciai csatornákon keresztül jutottak el Rómába, a pápai Államtitkárságra. Az alább (ld. A kutatás módszere) említett keresési módon tudtam kutatási témámhoz a Grász érsek kinevezése, a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye működése szempontjából releváns iratokba betekinteni, továbbá a magyar állam és az Egyház viszonyára nézve is fontos információkat szerezni. Ezen felül említésre méltó a magyar zsidóság 1944/1945-ös helyzete vonatkozásában meglévő pápai diplomáciai iratok átvizsgálása is.

A kutatás módszere

I) Vatikáni Apostoli Levéltár

A Sala Indicében áttekintve a mutatókönyveket a kutatás tárgyába tartozó levéltári egységeket kértem ki a Sala di Studióban. Az áttekintett mutatókönyvek többségét kijegyzeteltem, a magyar vonatkozású elemeit külön is jelöltem. Az egyes releváns iratokat vagy átírtam ezt követően szövegszerkesztőbe, vagy másolatot készítettem róluk.

II) Államtitkárság Történeti Levéltára

Az anyag elektronikusan kutatható, keresőbe beírva a keresendő tárgyat, nevet vagy helységet, fogalmat. Ezen belül a sorozaton belüli pozíció számok jönnek ki, pl. Ungheria 116. Ezekon belül időrendben rendezve találhatóak a fascicolók. Az iratok eredetileg dobozokon/raktári egységeken (busta) belül iratkötegekbe, azon belül pedig darabszinten, időrendben vannak rendezve. Ebben a rendezettségben kutatható elektronikusan a levéltárban az iratanyag. Az egyes releváns iratokat vagy átírtam ezt követően szövegszerkesztőbe, vagy másolatot készítettem.

A kutatási eredmények szélesebb közönséggel történő megismertetése (előadás(ok), publikáció(k) stb.)

- IX. Fraknoi Nyári Akadémia, 2023. augusztus 4.: Glattfelder Gyula és Grösz József kinevezése a kalocsai érseki székre (1942/1943) – előadás és forrásközlő tanulmány
- XXVI. Tavasz Szél Konferencia, 2023. május/június körül: Grösz József kalocsabácsi érsek jelentése az Apostoli Szentszékhez a magyar Egyház és állam viszonyáról (1948–1949) – előadás és forrásközlő tanulmány (angolul is)
- Az Apostoli Szentszék lépései a magyar zsidóság érdekében (1944–1945) – tervben forráskiadvány a Collectanea Vaticanae Hungariae sorozatban
- Az Apostoli Szentszék és az 1956-os forradalom és szabadságharc. Dokumentumok a bécsi apostoli nunciatura levéltárából – tervben forráskiadvány a Collectanea Vaticanae Hungariae sorozatban
- Adalékok a bácskai iskolánövérrek működésére a Bácska Jugoszláviához történő visszacsatolását követően – tervben forrásközlő tanulmány
- Adalékok Budanovich Lajos második bácskai apostoli kormányzói kinevezésének körülményeiről – tervben forrásközlő tanulmány
- Eugenio Pacelli bíboros államtitkár beszédei Magyarországon a XXXIV. Eucharisztikus Kongresszuson – tervben forrásközlő tanulmány
- XII. Piusz pápa beszéde a bíborosi konzisztórium előtt, Mindszenty József és 31 társának kreálása alkalmával – tervben forrásközlő tanulmány

A kutatással kapcsolatos gyakorlati észrevételek (ide értve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)

A bécsi nunciatura iratanyaga, habár mutatója (indice) a Vatikáni Apostoli Levéltárban nyomtatott formában nem áll még rendelkezésre, mégis kutatható bizonyos szempontok figyelembevétele mellett, tekintve, hogy érvényesülnek XII. Piusz pápa 1958-as haláláig

bezáróan a kutathatósági szabályok. A levéltárosok rendelkezésére áll egy még nem véglegesített iratjegyzék/mutató, ami alapján az egyes tételek így kikérhetők. Tehát más, hivatalos mutatóval már rendelkező irategységekkel ellentétben még nem bustaként, hanem kisebb egységekben adják ki a tételeket, ill. azok fascicolóit a kutatóknak.

Gyakorlati tanácsként megjegyzendő, hogy a kutatás során célszerű időközben az egyes jelzeteket összeírni magunknak mind a Vatikáni Apostoli Levéltár, mind pedig az Államtitkárság Történeti Levéltára esetében, s a másolatkérést egyben a végén kérni majd csak.

Az ELKH-PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport vatikáni levéltári kutatási rezidense (cvh@btk.ppke.hu), Nagy Katalin nagy segítségére van a kutatónak a tájékozódásban. Ez különösen fontos lehet azoknak, akik először fordul meg a vatikáni gyűjteményekben.

Kelt: Budapest, 2023. január 30.

kutató aláírása